

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавничарада:

Борис ПАТОН — голова
Льобомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
• Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЦЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ — головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ — заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРІГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 4

Книга I

Серія

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ

(доба Української Центральної Ради
березень 1917—квітень 1918)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2007

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга»*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядник: Світлана ПАНЬКОВА

Автори передмов: Владислав ВЕРСТЮК, Світлана ПАНЬКОВА
Автори коментарів: Олена БОЙКО, Світлана ПАНЬКОВА

Мовна редакція текстів М.Грушевського
та пояснення слів: Варвара ШУЛЬГА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)

- © Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, Інститут історії України, 2007
- © Коментарі, автори, 2007
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє
оформлення, 2007

РОЗДІЛ II

ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ, ПРОМОВИ,
ЗВЕРНЕННЯ ТА ПРИВІТАННЯ
(травень 1917 р.—квітень 1918 р.)

**ІПРОМОВА ПРИ ОГОЛОШЕННІ IV УНІВЕРСАЛУ
УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ
НА ЗАСІДАННІ МАЛОЇ РАДИ,
12 (25) січня 1918 р.]**

Вибори до Установчої ради через безлад і заколоти не могли відбутись* і рада ця не могла зібратись у призначений день, а обставини склались так, що відкладати далі вирішення деяких важних питань було не можна...

Народ давно вже жадає миру, а так звані “народні комісари” кличуть його на нову “священну” війну... Крім того, ці “народні комісари” насилають на Україну своїх “красногвардейцев” для братогубної війни*. Щоб мати змогу самим заключити мир і завести лад та спокій*, Центральна Рада постановила не відкладати таких важних справ до Установчої ради. Зібравшись 9 січня, Мала рада перманентно засідала аж до цього часу й постановила проголосити Четвертий Універсал.

[Промова при оголошенні IV Універсалу Української Центральної Ради на засіданні Малої ради, 12 (25) січня 1918 р.]

Промова М.Грушевського при оголошенні IV Універсалу опублікована в загальному огляді під заголовком “Проголошення самостійності (Велике засідання Малої ради 9–12 січня). Проголошення Універсалу” в газеті: Народна воля. — 1918. — 13 (26) січня. — № 9. — С. 2. Текст промови в огляді “Оголошення самостійної Української Республіки” подає також газета: Нова рада. — 1918. — 13 (26) січня. — № 9. — С. 2. Варіант промови за “Новою радою” передруковано у виданні: Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У двох томах. — К., 1997. — Т. 2. — С. 101.

Подається за публікацією в газеті “Народна воля”. — 1918. — 13 (26) січня. — № 9. — С. 2.

Питання прийняття IV Універсалу УЦР розглядалося на закритому засіданні Малої ради, яке розпочалося 9 січня і закінчилося вночі 12 січня 1918 р. На обговорення були винесені три проекти (М.Грушевського, В.Винниченка та М.Шаповала). В ході роботи була вироблена спільна редакція. Меншовики та представники Бунду виступали проти прийняття Універсалу, інші неукраїнські фракції внесли свої поправки, деякі з них були прийняті. Після узгодження в ніч з 11 на 12 січня розпочалося відкрите засідання за участю членів Малої ради, Центральної Ради, уряду, численних гостей. Головував М.Грушевський, перед оголошенням Універсалу він виголосив коротку промову. По її завершенні присутні встали і в урочистій напруженій тиші М.Грушевський твердим, трохи схвильованим голосом, чітко вимовляючи кожне слово, голосно прочитав IV Універсал. Коли проголосив слова: “Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу” (Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У двох томах. — К., 1997. — Т. 2. — С. 102–104), зал зірвався бурєю овацій. Як писала газета “Нова рада”, «крики “Слава самостійній Україні” злилися у загальний переможний гук раба, вирваного з кривавої неволі» (Нова рада. — 1918. — 13 (26) січня).

с. 85 Вибори до Установчої ради через безлад і заколоти не могли відбутись... — див. у цьому томі коментар до промови на заключному засіданні Восьмої сесії Української Центральної Ради 17 (30) грудня 1917 р.

...ці “народні комісари” насилають на Україну своїх “красногвардейцев” для братогубної війни — метою збройної агресії радянської Росії проти УНР було встановлення в Україні влади більшовиків. На кінець грудня 1917 р. з Росії в Україну, головним чином у Харків, було скеровано “для допомоги радянському уряду України” до 20 тис. матросів, солдатів, червоногвардійців. Загальне командування ними здійснював народний комісар В.Антонов-Овсієнко, який 25 грудня 1917 р. віддав наказ про загальний наступ проти УНР. Протягом грудня 1917 р.—січня 1918 р. радянська влада була встановлена у Харківській, Катеринославській і Полтавській губерніях. На черзі був Київ. Наступ на місто більшовики вели двома групами: перша йшла залізницею Харків—Полтава—Київ, друга просувалась у напрямку Курськ—Бахмач—Київ. Детально див.: *Тинченко Я.* Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917—березень 1918). — Київ; Львів, 1996. — С. 74—161.

Щоб мати змогу самим заключити мир і завести лад та спокій... — йдеться про мирні переговори з Центральними державами в Бресті-Литовському, у яких з середини грудня 1917 р. брала участь делегація УНР. Проти участі українців у переговорах виступала делегація радянської Росії. Більшовики доводили, що вони є центральною владою і представляють інтереси всієї колишньої Росії. Завдяки зусиллям молодого української дипломатії 30 грудня 1917 р. держави Четверного союзу — Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина — визнали повноваження української делегації як представника самостійної Української Народної Республіки. Тому провід Центральної Ради вирішив, не чекаючи скликання Українських Установчих зборів, оголосити УНР незалежною державою. Див. також:

Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. — Ужгород, 1932. — Т. 1: Доба Центральної Ради. — С. 295–326, 423–431.

Великий обов'язок

Вперше опублікована в газеті: Народна воля. — 1918. — 14 (27) січня. — № 10. — С. 1. Підпис: *М.Грушевський*. Того ж року з незначними авторськими правописними виправленнями та лексичними змінами внесена до збірки: На порозі Нової України: Гадки і мрії. — К., 1918 (розділ “Самостійна Україна”. — С. 72–73). Передрук: *Грушевський М.* На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали / Редакція і вступна стаття Любомира Р. Винара. — Нью-Йорк; Львів; Київ; Торонто; Мюнхен, 1992. — С. 61–62.

Подається за публікацією в збірці: На порозі Нової України: Гадки і мрії. — К., 1918. — С. 72–73.

Стаття присвячена проголошенню IV Універсалом УЦР повної державної незалежності Української Народної Республіки. Про те, як нелегко далось Центральній Раді та її голові це рішення, дізнаємося з перших слів статті: “Важке слово сказане!” Автор не приховує, що до цього рішучого кроку Україну підштовхнули жорсткі зовнішні обставини. Але в своїх переконаннях залишається федералістом і розглядає незалежність як перехідний етап до встановлення федеративного зв'язку з іншими народами Росії. Він щиро сподівається, що проголошення державної самостійності України стане консолідуючим фактором для політичних сил, які відкинуть міжпартійну конкуренцію та спрямують свою енергію на будівництво української держави.

с. 86 ...Залізні, неухильні обставини продиктували українській демократії сей рішучий крок — у статті “Очищення огнем” (вміщена в цьому томі) *М.Грушевський* визначив принаймні три мотиви, що спонукали УЦР до такого рішення. *Див. текст статті та коментар до неї.*

Сильний тільки той, хто стоїть одинцем... — найвірогідніше, ці слова належать німецькому філософу-ідеалісту Фрідріху Ніцше (1844–1900), головним постулатом філософії якого було осмислення індивідуальної волі сильної особистості. Цю саму фразу з уточненням — “Сі слова великого індивідуаліста минулого століття” — *М.Грушевський* наводить у своїй статті “На українські теми. На новий рік” (див.: *Грушевський М.* Твори: У 50 т. — Львів, 2005. — Т. 2. — С. 96).

...волю котрого чинили відповідальні українські фракції... — йдеться про українські фракції УЦР (на відміну від фракцій національних меншин), які становили понад 70% членів Центральної Ради. Голосуючи за IV Універсал, усі провідні українські фракції (УПСР, УСДРП, УПСФ) висловились “за”, російські меншовики і Бунд — “проти”, російські есери та єврейські партії — “утримались”, поляки (ППС) проголосували “за” (див. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У двох томах. — К., 1997. — Т. 2. — С. 101–102).

Мир землі нашій!

Вперше опублікована в газеті: Вістник Ради народних міністрів Української Народної Республіки. — 1918. — 30 січня (12 лютого). — № 10. — С. 3. *Без підпису.* У вихідних даних газети зазначено: “Передрук. Черговий № 4”. Авторство статті встановлене за збіркою “На порозі Нової України: Гадки і мрії” (К., 1918), в якій *М.Грушевський* вмістив її з незначними правописними виправленнями (розділ “Самостійна Україна”. — С. 82–83). Передрук: *Грушевський М.* На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали / Редакція і вступна стаття Любомира Р. Винара. — Нью-Йорк; Львів; Київ; Торонто; Мюнхен, 1992. — С. 72–73.

Подається за публікацією в збірці: На порозі Нової України: Гадки і мрії. — К., 1918. — С. 82–83.

З М І С Т

	С. ТЕКСТІВ	С. КОМ.
<i>В.Верстюк. ДОБА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ</i>		
<i>М.ГРУШЕВСЬКОГО</i>	V	
<i>С.Панькова. ВІД УПОРЯДНИКА</i>	XVII	
Розділ I. СТАТТІ ЗІ ЗБІРКИ “ВІЛЬНА УКРАЇНА” ТА ІНШІ ПУБЛІКАЦІЇ		
ПОЧАТКОВОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ		
(19 березня—15 квітня 1917 р.)		
	1	279
[Промови на українській маніфестації у Києві 19 березня 1917 р.]	3	279
[Звернення] “До українців — професорів і преподавателів вищих шкіл”		
[21 березня 1917 р.]	5	280
Велика хвиля	6	281
З старого і нового	8	284
На Всеукраїнський з’їзд!	11	285
Повороту нема.	13	286
Від слова до діла!	15	288
Народностям України	18	290
По Українським національним з’їзді, 6—8 квітня.	20	291
Чи Україна тільки для українців?	23	293
Розділ II. ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ, ПРОМОВИ, ЗВЕРНЕННЯ		
ТА ПРИВІТАННЯ (травень 1917 р.—квітень 1918 р.)		
	25	294
[Звернення] “До товаришів-українців” [5 (18) травня 1917 р.]	27	294
Кінець старому лукавству	28	295
Тимчасовий український уряд	30	296
[Промови на I Всеукраїнському селянському з’їзді у Києві		
28 травня (10 червня), 2 (15) червня 1917 р.]	33	297
Від голови Центральної Ради проф. М.Грушевського [Відкрита заява начальнику		
Київської військової округи К.Оберучеву щодо умов формування українського війська,		
2 (15) червня 1917 р.]	34	299
Велике діло	35	301
[Промова на II Всеукраїнському військовому з’їзді		
5 (18) червня 1917 р.]	37	302
Що воно?	38	303
Від голови Центральної Української Ради проф. М.Грушевського [Відповідь начальнику		
Київської військової округи К.Оберучеву на його публікацію “По поводу		
письма г.Грушевского”, 8 (21) червня 1917 р.]	40	304
[Промови на українській маніфестації при урочистому оголошенні I Універсалу		
Української Центральної Ради, 12 (25) червня 1917 р.]	42	305
[Доповідь про державний лад України на підставі вимог життя і теорії державного		
права, проголошена на З’їзді українських правників 13 (26) червня 1917 р.]	43	306
Треба ясніше!	44	307
Чи вияснюється?	47	308
Відродини “Л[ітературно]-н[аукового] вістника”	49	310
В сімдесяти роковини Кирило-Методіївської справи	51	310
[Промови на засіданні Ради військових депутатів з нагоди проголошення		
II Універсалу Української Центральної Ради, 3 (16) липня 1917 р.]	56	316
Чорна пляма	57	317
Україна дійде свого!	58	318
Промова М.С.Грушевського від імені українських організацій, проголошена 10 вересня		
[1917 р. на З’їзді народів у Києві].	60	320
Вільний союз	64	321

Мусимо взяти на розум	65	322
Важна хвиля	66	323
[Привітання III Всеукраїнському військовому з'їзду, 21 жовтня (4 листопада) 1917 р.]	68	324
Проект української Конституції	69	325
[Промова на засіданні Малої ради перед оголошенням III Універсалу Української Центральної Ради, 7 (20) листопада 1917 р.]	74	326
Рятуймо Російську Федерацію	75	327
Час настав	76	327
Новий поділ України	77	328
[Промова на З'їзді рад селянських, робітничих і солдатських депутатів України, 6 (19) грудня 1917 р.]	81	329
[Промова на заключному засіданні Восьмої сесії Української Центральної Ради, 17 (30) грудня 1917 р.]	82	329
Велике Різдво	84	331
[Промова при оголошенні IV Універсалу Української Центральної Ради на засіданні Малої ради, 12 (25) січня 1918 р.]	85	332
Великий обов'язок	86	333
Мир землі нашій!	88	333
Очищення огнем	89	335
Український герб	92	337
Українська самостійність й її історична необхідність	96	338
Новий час	98	339
Про монетну українську одиницю	101	340
Повороту не буде!	105	341
За Холмщину	107	342
Вогні й бурі	110	344
Розмова з професором М.С.Грушевським [щодо причин приходу німецьких військ на Україну (березень 1918 р.)]	112	345
Установчі збори чи парламент?	114	349
Промова в Ц[ентральній] Раді 15-го березня 1918 р. при ратифікації мирного договору	116	351
Промова під Центральною Радою на похороні січовиків студентського куреня 19 березня [1918 р.]	121	353
[Промова на засіданні Малої ради, присвяченому першим роковинам Української Центральної Ради, 20 березня 1918 р.]	122	355
[Промова на київському губернському земському зібранні, 7 квітня 1918 р.]	126	356
"Святі права"	127	356
Промова голови Ц[ентральної] Р[ади] проф. М.С.Грушевського, виголошена на Київському селянському повітовому з'їзді 7 квітня [1918 р.]	130	358
Стара історія	131	358
Розділ III. ПРАЦІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ТА ПРОСВІТНИЦЬКОГО ХАРАКТЕРУ (квітень 1917 р.—квітень 1918 р.)	135	360
Якої ми хочемо автономії і федерації	137	360
Хто такі українці і чого вони хочуть	152	363
Звідки пішло українство і до чого воно йде	166	365
Українська Центральна Рада й її Універсали: Перший і Другий	181	368
Україна і Росія	203	372
На порозі Нової України: Гадки і мрії	225	377
Історія й її соціально-виховуюче значіння	267	
КОМЕНТАРІ	279	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	382	
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	396	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	404	

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 4. Книга I

Серія “Суспільно-політичні твори
(доба Української Центральної Ради
березень 1917—квітень 1918)”

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *С.Довба*
Коректори *Б.Павлів, О.Тростянчин*

Здано на складання 15.01.2007. Підп. до друку 25.07.2007. Формат 70x100¹/₁₆.
Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 34,83.
Умовн. фарбовідб. 35,63. Обл.-вид. арк. 27,0. Наклад 5000 прим.
Свідощтво держ. реєстру: серія ДК № 2980. Вид. № 16. Зам. 339-7.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 4. Кн. I: Серія “Суспільно-політичні твори (доба Української
Центральної Ради березень 1917—квітень 1918)”. — 2007. — 432 с.
ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)

Перша книга четвертого тому 50-томного зібрання праць М.Грушевського продовжує серію суспільно-політичних творів і вміщує публіцистичний доробок видатного історика й державного діяча доби Української Центральної Ради. Статті, промови та звернення М.Грушевського, видрукувані на сторінках періодичних видань упродовж березня 1917 р.—квітня 1918 р., а також ширші праці, що вийшли окремими брошурами, стали вагомим внеском у розробку концепції Української революції та залишилися важливим джерелом для вивчення й осмислення бурхливих поточних подій зазначеного історичного періоду.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)